

Архитект Владимир Поповић (1876-1947)

МИОДРАГ ЈОВАНОВИЋ

Један од двојице српских архитеката са презименом Поповић остао је мање проучен и познат, а то је Владимир. О Петру — Пери Ј. Поповићу написана је узорна монографија.¹ Владимир Поповић, кога су звали Влајко, рођен је у селу Гложани код Свилајнца 20. јануара 1876. Отац Михаило Стојићевић испунио је жељу свог деда, угледног свештеника под утицајем напредних идеја Васе Пелагића, да више нико у породици не буде поп, јер је и он сам био довољан као промашај и разочарање, а као сећање на тај позив остало је само ново презиме Поповић.² Дакле, Владимир М. Поповић, не Стојићевић, студирао је на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду од 1894. до 1899, као што је наведено у дипломи изdatoј 23. новембра 1901. У напомени на дипломи саопштено је да је кандидат 1899. године обрадио цркве у византијском стилу и да је награђен другом наградом. Следеће, 1900, године, је добио прву награду за светоставски темат о гимнастичком дому у ренесансном стилу, а награђен је и 1901. године.³ Већ као подархитект београдске општине, Поповић је у пролеће 1902, са одличним успехом, положио државни технички испит и стекао сва права за архитекту. Указом краља Петра од 20. јуна 1904. унапређен је у подархитекту друге класе, а указом од 3. јуна 1906, такође у Министарству грађевина где је радио, додељено му је звање архитекте треће класе. У жељи да отвори пословне могућности и изван државне службе, Поповић је марта 1914. године добио уверење да му се признаје подобност за предузимача грађевина, на основу чега је могао учествовати у свим јавним лицитацијама. Касније, марта 1925, Министарство грађевина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца потврдило је Поповићу право на јавну праксу из архитектонске струке.⁴ Не доводећи у везу са успешношћу Поповића као архитекте, већ само са решавањем егзистенцијалних проблема и разноврсношћу интересовања, мора се рећи да је у августу 1936. отворио у Београду биро за посредовање у купопродаји некретнина „Светехника“. У излете радозналости спада и недатовани нацрт апарата „Стеноколери“ за уништавање стеница.⁵

Из Балканских ратова и Првог светског рата Поповић је изишао као капетан прве класе и са високим одликовањима. После Другог светског рата, узалудно је нудио своје искуство и знање. Безуспешно се 24. фебруара 1947. јавио на конкурс Савезног пољопривредног добра „Косанчић“ у Торжи, објављен у „Политици“, с понудом да припреми нацрте и пла-

нове за грађење стамбених објеката, магацина, штала, товилишта, радничких барака, ускотрачне пруге и артеског бунара, али би био задовољан да буде макар руководилац или извођач радова. „Ја сам овлашћени приватни архитекта и градитељ више од 40 година“, пише у молби Поповић. „Специјално сам се бавио студијама за израду пољопривредних зграда, стаја за сто-ку и живину и о томе сам спремио једну књигу коју мислим да ћу ускоро отштампати. Исто тако спремио сам за штампу популарну техничку књигу о подизању станова. Тако опремљен мислим да би Вас задовољио, ако бисте ми поверили израду потребних пројеката како за све стаје тако и за станове запослених чиновника и намештеника.“ Референце о њему као стручном раднику и човеку, како је дописао Поповић, могли су дати Кирило Савић, редовни професор Техничког факултета и министар у влади ФНРЈ, др Веља Стојковић, познати привредни стручњак и писац, инг. Драг. Адамовић, редовни професор Техничког факултета, и др М. Влајинац, професор Пољопривредног факултета у пензији. Међутим, 30. јула 1947. године Поповић је умро у Београду од излива крви у мозак.⁶

Почетак градитељске каријере Владимира Поповића прати се кроз његов удео у судбини цркве Св. Ђорђа на Опленцу. На конкурс за цркву и мазулеј Карађорђевића добио је другу награду, али се краљ Петар одлучио да буде изведен његов нацрт. Колико је одговорио на задатак натечаја да храм мора бити у српсковизантијском стилу, може се закључивати на основу коментара архитекте Димитрија Т. Лека, који су пратили већину предложених

* Посебну помоћ и подстицаје да обрадим градитељство Владимира Поповића пружио ми је његов син др Михаило Поповић, професор Филозофског факултета у Београду, на чему остајем дубоко захвалан. Реконструкцију највећег дела профане архитектуре не бих могао да извршим да ми колеге архитекти др Зоран Маневић и Дејан Радовановић нису несебично уступили податке. Усрдност службеника Историјског архива Београда није изостала ни овог пута.

¹ З. Шипка-Ергелашев, *Пера Ј. Поповић*, Зборник за ликовне уметности МС 16 (Нови Сад 1980) 159—200.

² За многе корисне податке и драгоцену докумен-тацију захвалан сам проф. др Михаилу Поповићу.

³ Документ се налази у породици проф. др Миха-ила Поповића.

⁴ Документи се налазе у породичној заоставштини.

⁵ Цртежи са детаљним описима функционисања налазе се у породици.

пројеката, почев од првонаграђеног Николе Несторовића, најближег просторној концепцији, полихромiji и петокуполности Грачанице. За Поповићеву скицу, под шифром „Церков своју“, Леко је рекао да „обрада фасада не показује потребне збиље и мирноће за монументалне грађевине ове врсте, Нерешеност, безначаљност, почетничка бујност и неискуство у примени архитектонских облика, огледа се јасно у оним једно на друго наслаганим ексцентричним круговим, у подрумским прозорима, у лођија-препрати са некаквим обелисцима, у силаску у крипту „на лакат“, и у опште у детаљу.“ Изгледа да је било предвиђено да се комбинују Несторовићев и Поповићев пројект, а „дешавала су се још и много већа чудеса, па ће се и Грачаничка црква морати акомодовати мућкулатури доктор-неимара наших дана“.⁷

Краљева одлука је била да се на Опленцу изведе нацрт Владимира Поповића, чији му се план највише допао.⁸ У Тополи је 24. септембра 1907. одржана велика свечаност поводом полагања камена темељца, са узиданом повељом, писаном старословенским писмом, коју су потписали краљ Петар, митрополит Димитрије, министри Никола Пашић и Андра Николић, и архитект „протомајстор“ Владимир Поповић.⁹ Неодоумице око постављања темељца отклоњене су већ 1904. године, јер ни у једном архивском или личном писаном документу краља Петра нема података да се то могло већ те године догодити.¹⁰ Забележено је да је у току припрема градње, у новембру 1906, краљ примио архитекту Поповића. Тај једини позив у двор може се тумачити као знак опадања одушевљења за Поповићев план.¹¹ А сама свечаност почетка зидања била је прилика да се јавности опише црква која ће се подићи на опленачком брегу, на простору месног вашаришта.¹² Извештач службеног листа државе писао је да ће се црква подићи „у духу старих српских задужбина из времена Немањића и Грљановића. То ће бити народна црква у китњастом српско-византском стилу, слична Грачаници по склопу, а по декорацијама Рада Боровића (црквама око и после Косовске битке) са пет кубета и три апсиде с поља петострано завршене. У висини пода црквеног мерено, који је од терена дигнут за два метра, црква ће заузимати простор од 500 м. кв., а моћи ће да прими 800 верних. Сазидаће се сва од камена, гвожђа и бетона на чврстој подлози каменита Опленца... Од стопе до врха биће обложена беличастосивим тесаним каменом са много других врста и боја фино израђеног камена споља и изнутра. Иконостас биће такође од полираног и фино штокованог мрамора (из три врсте са позлатом). Под је предвиђен од мозаика на изглед српског ћилима, што ће бити специјалитет и потпуна новина у српском грађевинарству.“ Испод цркве је требало да буде костурница са

местима за споменике породице Карађорђевића, док је за Карађорђа била предвиђена јужна ниша у горњој цркви. Поред цркве је још требало подићи звоник и свештеничку кућу.¹³ Међутим, име архитекте Поповића нестало је из даље судбине Опленца. После две године краљ је одлучио да се црква Св. Ђорђа гради по плановима младог архитекте Косте Ј. Јовановића.¹⁴ Породица се сећа да је Поповић тужио краља за неиспуњење уговора, док писана грађа не пружа податке нити о ширим разлозима одустајања од прихваћеног, одобреног и започетог извођења нацрта.¹⁵ Остаје неизвесно и тврђење да је управо Владимир Поповић потписивао Јовановићеве планове, пошто овај на то још није био стекао право.¹⁶

Реконструкција наставка пројектантске каријере архитекте Поповића олакшана је подацима о конкурс за нову зграду Управе Државних монопола, која је требало да се гради на северном углу улица Немањине и Кнеза Милоша у Београду. Није се догодило први пут да су у натечају право учешћа имали архитекти Словени, што се одразило на састав оцењивачког суда и на листу награђених учесника. У жирију су били Владимир Покровски, архитект из Петрограда, А. Поливка, архитект из Прага, Андра Стефановић, архитект и рек-тор Универзитета у Београду, Душан Живановић, виши архитект у Министарству грађевина, и Драгутин Маслаћ, архитект у истом министарству и писац корисних осврта на овај конкурс у „Српском техничком листу“.

Утакмица за скице за зграду Монополске управе завршена је 29. октобра 1908. године. Прву награду добили су Николај Васиљевич Васиљев и Степан Самоилович-Кричински, грађевински инжењери из Петрограда, другу архитекти Драгослав Ђорђевић и Никола Несторовић, трећу, под шифром „Pour le style Serbe“, Владимир Поповић, четврту Франтишек Блажек, архитект и професор у Nozice Csechni.¹⁷ Пет пројеката је одбачено због непотпуности, а два су похваљена. Иако је избор стила био слободан, одређене наклоности према традицији откривају њихови називи: „По могућству примена српских мотива“ и „Вардар“.¹⁸ Коментаришући четврту награду у готичком стилу, Маслаћ је напоменуо да би овај пристајао негде на западу, али не у Београду. Руски архитекти су показали како се може компоновати у великим потезима; наши су се, ипак, трудили да задовоље практичне захтеве и да се некако примене народни мотиви на грађевинама овакве намене.¹⁹ Првонаграђени руски архитекти нису, као домаћи, били оптерећени тиме да стално пред собом имају ситуацију угла две стварне београдске улице, него су простор генерално компоновали са визијом његовог целокупног изгледа у будућности. Постојећу зграду Министарства финансија су тако укомпоновали да су груписале маса, диспозиција главних улаза и фасадно платно пре-

1. Владимир Поповић у младости Fig. 1. Vladimir Popović, jeune homme

2. Владимир Поповић после другог светског рата
Fig. 2. Vladimir Popović après la Seconde guerre mondiale

ма железничкој станици остваривали утисак монументалне грађевине, „одређене да послужи вековима и да достојно претставља моћ и величину установе Државних финансија”.²⁰

Жири је коментарисао и другонаграђени пројект, као и трећи, архитекте Поповића, који нас највише занима. Запажено је да на њему продавнице за дуванске прерађевине нису у равни прилаза, него се мора пењати на спрат. Приступ колима у магацин је чак немогућ, продавница за марке и хартије од вредности није у близини депоа, како је иначе тражено у програму. Такође, одељења за радионицу марака нису добро распоређена, јер се испод њих не може поставити магацин за хемијску лабораторију, како се пројектом предвиђало. Међутим, у односу на ове функционалне примедбе, за решење фасаде је речено да је задовољавајуће и да „показује пројектанта од самосталности и духа”. Веза обеју група грађевина наглашена је торњем, што је као основна тенденција оправдано и добро, али органски ни конструктивно торањ није везан за грађевину. Жири је забележио низ слабих страна Поповићевог нацрта, али је у њему видео покушај да се обради у стилу који би био „погодан за наше грађевине и који се назива српским стилем”. У томе је аутор успео, руковођен и добром идејом да усагласи про-

сторе за обе установе, Министарства финансија и Државног монопола. Похваљена је „сло-

⁶ Документи у породици проф. др Михаила Поповића. Оглас у Политици (Београд 24. II 1947).

⁷ Д. Т. Леко, *Скице за нову цркву у Тополи*, Дело (Београд 1904) 278—279.

⁸ Д. Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић*, 2, Београд 1990. 399.

⁹ Српске новине (Београд 26. IX 1907); *Повеља за Задужбину Његовог Величанства Краља Петра I у Тополи*, Српске новине (Београд 28. IX 1907); М. Јовановић, *Опленца*, Топола 1989¹, 42—43; Српске новине (Београд 27. IX 1907).

¹⁰ Д. Живојиновић, *нав. дело*, 399.

¹¹ *Нав. дело*, 401, 403.

¹² Д. Живојиновић, *нав. дело*, 397.

¹³ М. Јовановић, *нав. дело*, 43—45.

¹⁴ М. Јовановић, *нав. дело*.

¹⁵ На стање у архивалијама упозорио ме је проф. др Живојиновић, коме и овом приликом изражавам дужну захвалност за помоћ.

¹⁶ М. Јовановић, *нав. дело*, 48.

¹⁷ Српски технички лист 24 (Београд 15. VI 1908) 228, 44 (2. XI 1908) 389. О конкурсу је писао Ж. Шкаламера, *Сецесија у архитектури Београда 1900—1914*, Зборник за ликовне уметности МС 3 (Нови Сад 1967) 326—328.

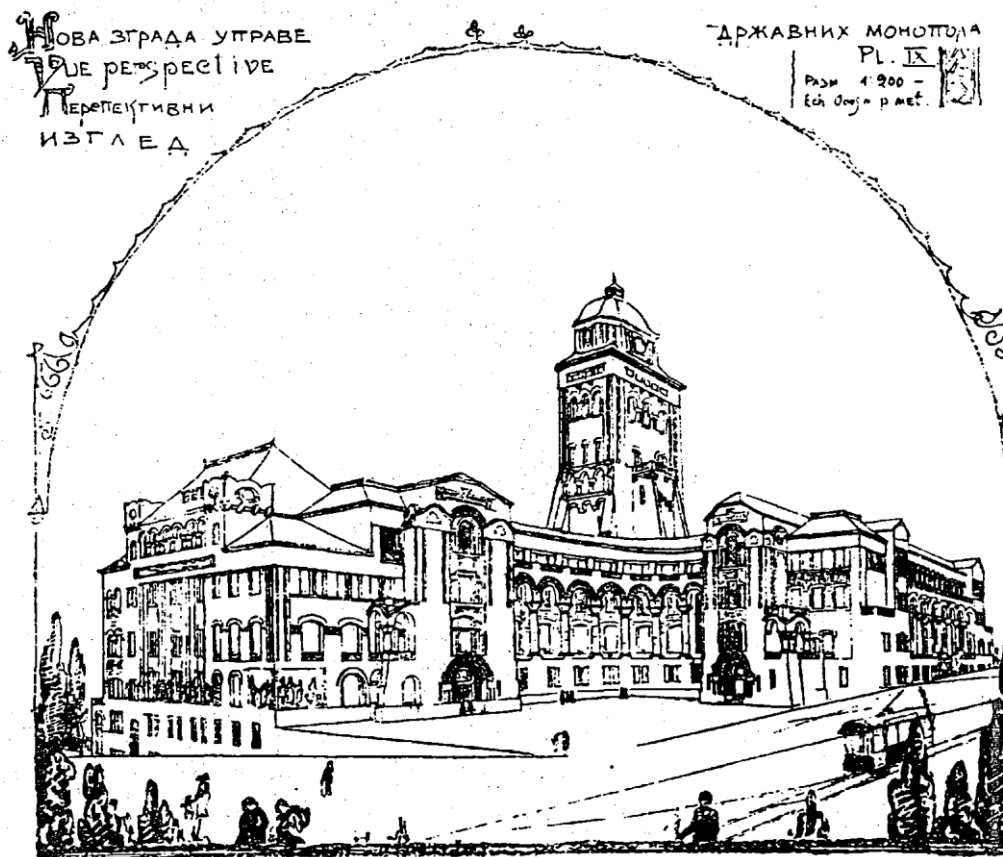
¹⁸ Д. Маслаћ, *Скице за зграду Монополске управе*, Српски технички лист 14 (Београд 5. IV 1909) 105—107.

¹⁹ Исти, Српски технички лист 16 (Београд 19. IV 1909) 121—123.

²⁰ Исти, Српски технички лист 15 (Београд 12. IV 1909) 113—114.

3. Скица за зграду Управе државних монопола и Министарства финансија

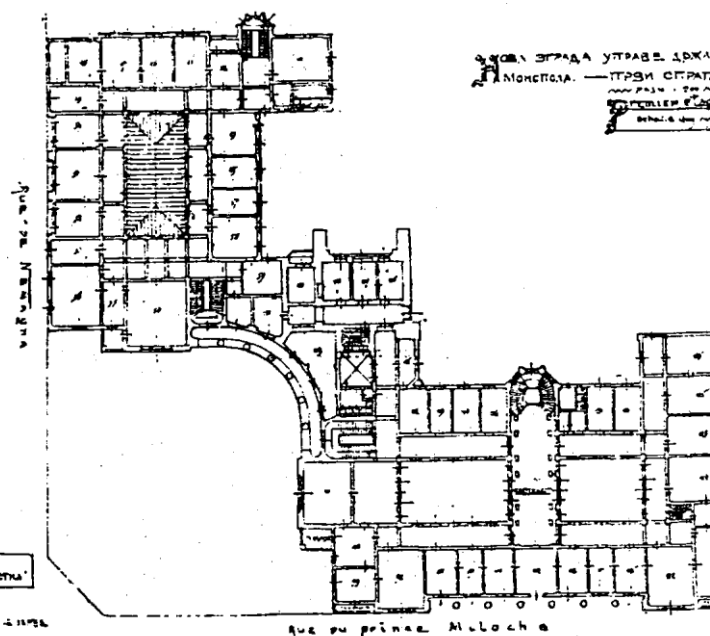
Fig. 3. Esquisse de l'édifice des Régies d'Etat et du Ministère des finances

бода и самосталност духа", али га је то „завело да употреби сувише мотива" и да изгуби осећање за сразмеру у којој је те мотиве поставио једне крај других. На здању је предвиђено доста делова који су у близини ока посматрача, па је неразумљиво због чега је на њима обрада у великим потезима, а на оним удаљеним партије су „врло ситно и нежно обрађене".²¹

На овом свесловенском конкурс, за једну од највећих зграда у Београду, показао се наглашени утицај руске архитектонске мисли и кроз састав жирија и кроз првонаграђени нацрт. Међутим, до реализације није дошло пре завршетка Првог светског рата. А онда је поново у првом плану био Рус. Ослањајући се на другонаграђени пројект архитеката Несторовића и Ђорђевића, избеглица из Русије Никола Краснов је добио 1926. године наруџбину да припреми нацрте за изградњу Министарства финансија.²² Нацрт Владимира Поповића није спомињан, али и његов покушај да пронађе путеве измирења између српског стила и савремених потреба архитектуре јавних зграда, касније, између два рата, није био без настављача.

Укључен у трагање за српско-византијским стилем, Владимир Поповић је 1914. године писао какав је професор потребан за српско-византијску архитектуру на Универзитету у Београду. Огласио се у „Српском техничком листу"

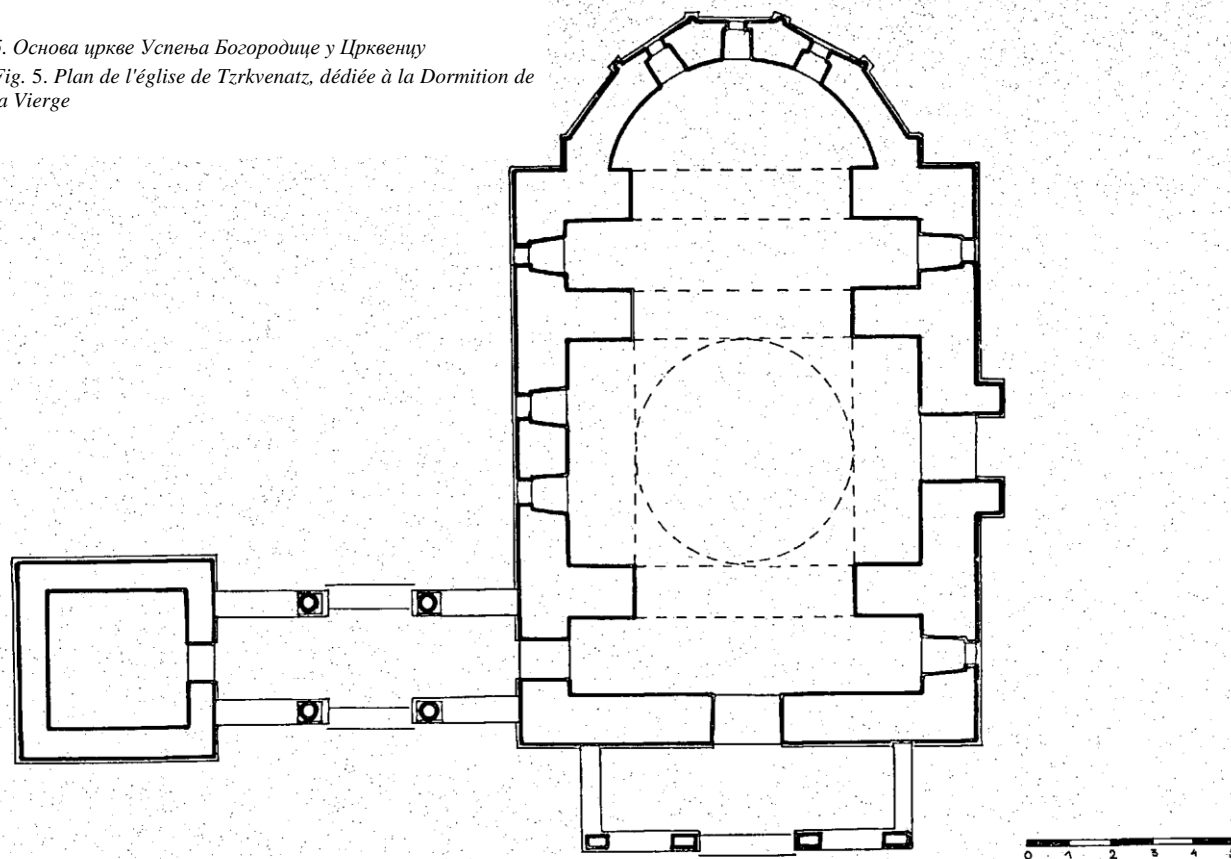

4. Основа приземља Управе државних монопола

Fig. 4. Plan du rez-de-chaussée des Régies d'Etat

5. Основа цркве Успења Богородице у Црквенцу

Fig. 5. Plan de l'église de Tzrkvenatz, dédiée à la Dormition de la Vierge

чланком непосредно после смрти архитекте Милорада Рувидића, који је, након Драгише Милутиновића, од 1905. године предавао на Техничком факултету средњовековне архитект-тонске етилове.²³ У осврту на делатност обојице као истраживача старих споменика, Поповић је курзивним словима упозорио да је таква њихова активност била тајна, истовремено и без дубљих утицаја на њихов рад. Милутиновић је, по Поповићу, био „пројектант старе школе скоро без икакве праксе, слаб конструктор и практичар“. За разлику од њега, Рувидић је био практичар, али је „на византијску архитектуру и српско грађевинарство почео да мисли оног дана кад је био изабран да предаје на Универзитету“.²⁴ Поповић је затим приметио да ни један од споменутих наставника није пружио општу слику о српској „грађевинској уметности средњег века“. Према њиховим предавањима, Немањићи, Мрњавчевићи и Хребељановићи су живели у трошним колибама, а подизали велелепне цркве од мермера и драгог камења. Да није тако, сведочи чињеница да сем манастира и цркава има остатака старих градова, дворова, мостова, као и разноврсних рукотворина. Традиција медитеранске куће, упозоравао је Поповић, имала је одјека у елементима садашње српске сељачке куће, у ствари, онаквим какви су примењивани за време Немањића. Све у свему, каже Поповић, „учење српске архитектуре свело се на памћење неколико основа црквених и димензија стубова и кубета“.²⁵

Нови наставник српско-византијског стила, по Поповићу, пре свега, треба да схвати „смисао и значај византијске архитектуре за српски народ“, па би тек онда могао да укаже на суштину старог и правце новог српског градитељ-

ства. Поповић је очигледно припадао објективним просудитељима, за које „стил није хаљина која се може само навући па да се прикаже ово или оно доба грађења“. Супротстављајући се непоштовању принципа да здање мора не само по спољној обради него и по распореду и конструкцији да припада једном стилу, Поповић је истицао да зна неколико српских архитеката који „стил схватају као декорацију, па на садашњој техници грађења облепљују и дају изглед негдашњег зидања и декорисања.“ То је лажна, налепљена архитектура, подвлачи поново курзивом Поповић, јер византијска архитектура је била истинита и у конструкцији и у декорацији. Због тога је проистекло Поповићево становиште да нови професор на Универзитету „мора да ради на стварању наше српске модерне куће, српске модерне јавне грађевине, на стварању српског стила“. Није нимало чудно што је у Поповићевој шифри за конкурсни рад за зграду Монопола призиван српски стил, а сама замисао зграде управо покушавала да измири традицију и потребе модерног времена.

Наставник који се тражио после Рувидићевог смрти морао је после свега што је речено да буде арбитар националне уметности. Чак је својом спремом, ауторитетом и деловањем морао да спречава анархију и шарлатанство

²¹ Нав. дело, 113—115.

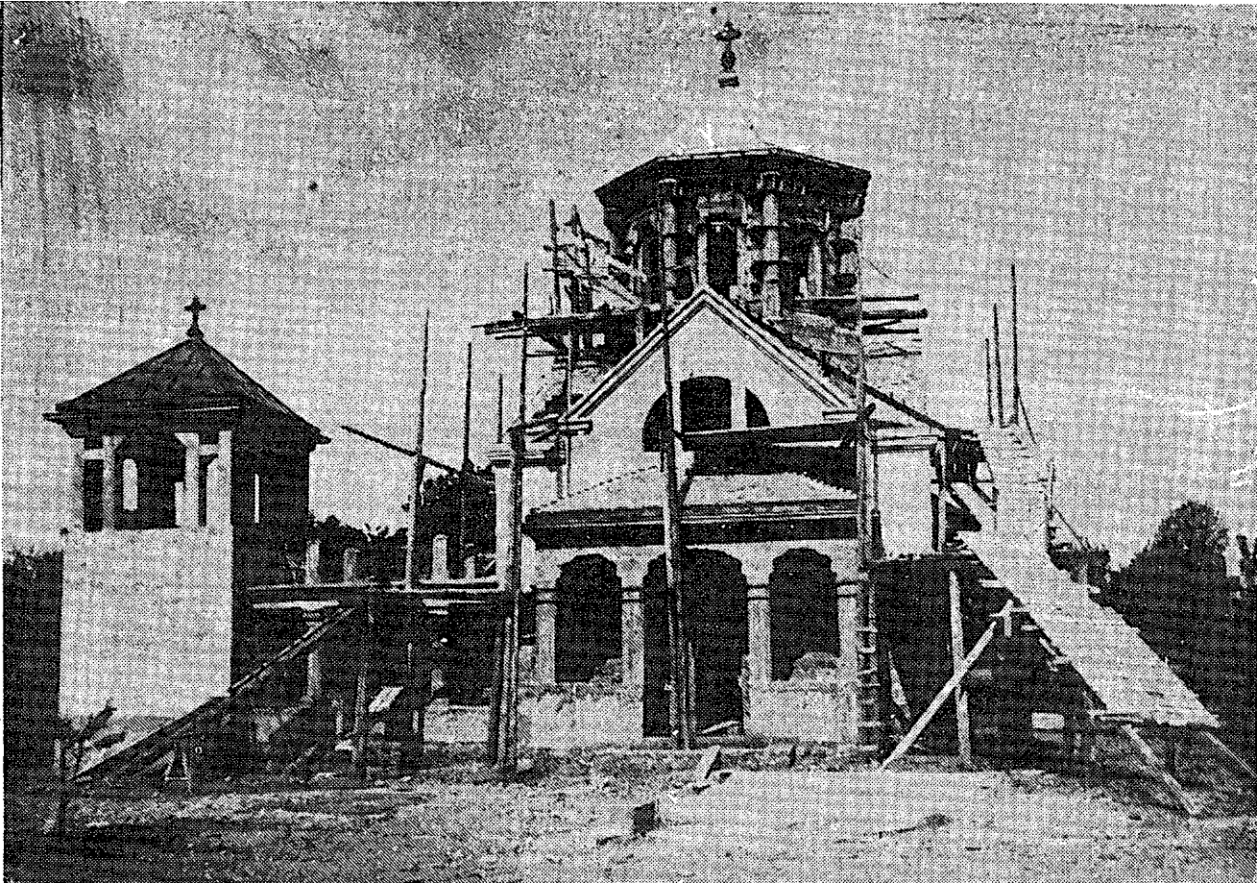
²² ж. Шкаламера, *Архитект Никола Краснов*, Свеске Друштва историчара уметности Србије 14 (Београд 1983) 124.

²³ Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815—1914*, Београд 1981, 88.

²⁴ В. Поповић, *Какав нам треба професор за српско-византијску архитектуру на Универзитету*, Српски технички лист 6 (Београд 9. II 1914) 41.

²⁵ Нав. дело, 41—42.

6. Храм у Црквенцу у току градње

Fig. 6. Église de Trzkenatz en voie de construction

међу уметницима. Поповић је узео „Мештровића и компанију“ као пример и доказ да управо недостаје такво критичко бдење. Она шири „несхватљиве лудости о својој величини и генију“, чак и неколико универзитетских наставника плескају „нашем Месији и творцу српске југословенске архитектуре и кулминације људског стварања“. Тиме се показало да је Универзитет био немоћан да припреми људе способне да искључиво спремом и деловањем, без било каквих других обзира, допринесу уверењу да је могуће на њему припремити стручњаке прaviх вредности.²⁶

Макар уз помоћ само неколико познатих примера, очигледно је да је Владимир Поповић у годинама пред Први светски рат приметно суделовао у архитектонском животу Београда и Србије. Упркос нескривеном залагању да пронађе путеве до националног стила у архитектури, припадао је групи оних чија се полазишта не могу одвојити од чињенице да ипак припадају свом времену. Зато није требало претпостављати да ће касније пројектовање бити засновано на другом принципу. На Опленцу се Поповић дословније придржавао основног конкурсног задатка да се приближи Грачаници као узору. Двадесет година касније, за цркву Успења Богородице у селу Црквенцу код Свилајнца, вероватно је било много мање условљавања, па је Поповић могао слободније да искаже идеје како, још једном, покушати

спојити традиционално са новим материјалима и облицима који ће њима одговарати.

Храм у Црквенцу је грађен од 1925. до 1928. године. О приближавању довршетка радова сведочи и запис дрворезбара испод празничне престоне иконе Успења Богородице. Резање су започели 22. јуна 1927. године мајстор Серавим Јаковљевић са синовима Звезданом и Ђорђем, из села Битуша, срез Галичник, општина Ростуша. Резбарија олтарске преграде и ликовно скромно сликарство икона остају изван наше пажње, с обзиром да се бавимо градитељством Владимира Поповића, али, ако ништа друго, позивање македонских мајстора потврђује обраћање традиционалним облицима дрвених иконостаса. Подсећамо се да је управо тада краљ Александар одабрао Нестора Алексијева, последњег великог представника мијачких резбара из Македоније, да изрежу нов иконостас за Карађорђеву цркву у Тополи.²⁷ Архитект Поповић је свој однос према све више уважаваном средњовековном наслеђу исказао кроз другачију модерну интерпретацију. Битне особености његовог нацрта проистекле су из концепције у којој се истиче купола, распона 5,30 метара, колико износи и ширина сводова према олтарској апсиди, а који остављају утисак једнобродности грађевине. У ствари, план је заснован на централном решењу, тако да на источном делу израћа петострана олтарска апсида, испред за-

7. Црква Успења Богородице у Црквенцу

Fig. 7. Église de Tzrkvenatz, dédiée à la Dormition de la Vierge

падног зидног платна отворени трем, а испред јужног улаза једна плића надстрешница. На северни зид храма се наставља отворени ходник као комуникација са нешто више од шест метара удаљеним звоником. Пример такве везе у српском црквеном градитељству новијег доба налазимо на Преображенској цркви у Панчеву седамдесетих година XIX века, а применио ју је архитект Светозар Ивачковић као преносилац идеја Теофила Ханзена, бечког професора и одличног познаварца византијске архитектуре.²⁸ Поповић, међутим, није желео да звоник надвиси куполу цркве и, снизивши га тек за који метар, још једном је потврдио смисао за складност примењиваних пропорција.

Цео пројект црквеначког храма је изведен геометријски дисциплиновано и са поштовањем бетона као основног градива. Стилизованост профила примерена бетону најприметнија је на отворима звоника, а да, у ствари, ништа мање није таква и на самој цркви. Оштри углови и бридови двосливних кровних површина имају увек као контрапункт наглашено ублажавајуће лучне форме, као на широким прозорским крилима. Стилизовани класични облици препознају се најлакше на кровном венцу куполе, али фолклорне реминисценције заиграју у кривудању профилиција отвора на трему.

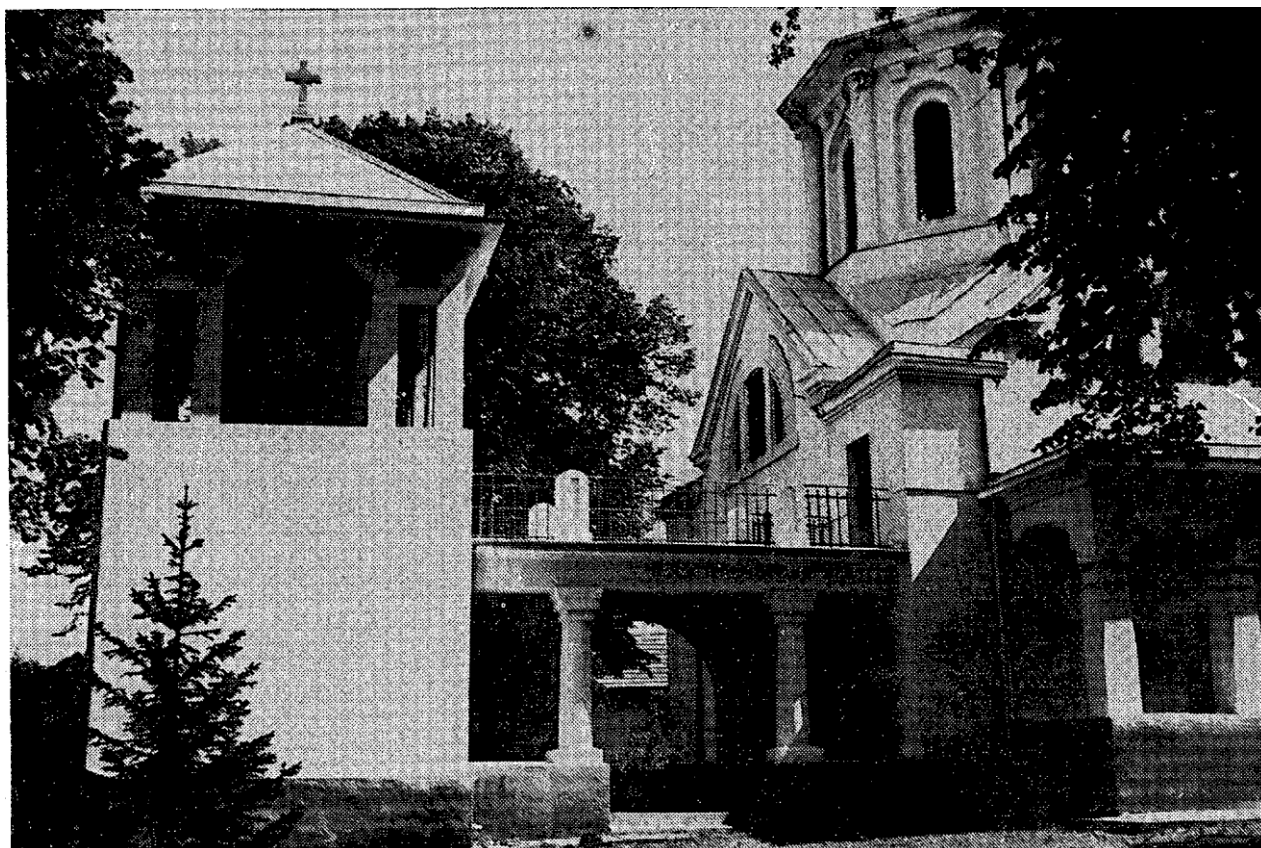
Све то, ипак, припада једној добро промишљеној целини пројектанта који је веома рационално владао системом организације простора у духу византијског градитељства, али спреман да га исказе кроз морфологију прочишћену од просте имитације. Ако је строги и цинични Леко и био у праву кад је запазио у Поповићевом опленачком нацрту „почетничку бујност и неискуство у примени архитектонских облика“, пред црквом у Црквенцу свакако би могла да се уочи зрелост архитектонске концепције, још необичнија за трећу деценију XX века с обзиром да је већ наишла плима опонашања грачаничких и каленићких облика.

Поповићево профано градитељство започето је освртањем према средњем веку. Међутим, после првог светског рата, свакако и под утицајем актуелних тенденција и наруџбина, покушавао је да прихвати актуелну архитектонску праксу, у распону од академичарских до функционалистичких стилских одредница. Претпоставке о суделовању у доградњи комплекса

²⁶ Нав. дело, 42.

²⁷ М. Јовановић, нав. дело, 19.

²⁸ Исти, Теофил Ханзен, „ханзенатика“ и Ханзенови српски ученици, Зборник за ликовне уметности МС 21 (Нови Сад 1985) 235—258.

8. Поглед на храм у Црквенцу са северозапада

Fig. 8. Église de Tzrkvenatz, vue du nord-ouest

9. Део западног прочеља црквеног храма

Fig. 9. Partie de la façade occidentale de l'église de Tzrkvenatz

Министарства војске на углу улица Немањине и Кнеза Милоша у Београду нису потврђене, као што није остао јасан ни његов удео у пројектовању Официрске задруге (садашње Робне куће „Клуз“), такође у Београду, са Светозаром Јовановићем.²⁹ С обзиром да је Поповић пројектовао скоро искључиво стамбене објекте, и то, пре свега, за издавање у најам, у просторном распореду није се могло очекивати удаљавање од економисања простором заједничких степеништа и ходника, као ни самих стамбених кубатура.

Две године после завршеног рата, колико се, засад, могло пратити у архивској грађи, Владимир Поповић је наставио пројектантску делатност, приметно згуснуту од 1920. до 1928. године. На свом имању у Височкој улици број 20 (данас Драгослава Поповића), предвидео је изградњу приземне куће, одобрену октобра 1920. године.³⁰ Неколико година касније, према печату пројектанта за једну зграду 1926. „Грађевинарско предузеће архитекте Влад. М. Поповића“ имало је седиште, то јест стан, у Височкој улици. У новопросеченој улици Мраовићево сокаче или Митрополита Мраовића (данас Алексе Дејовића), 1925. године ће се појавити друго имање архитекте Поповића. У броју 5 исте улице, 1921. године је пројектовао кућу инжењера Чеде Гагића. Не само њему омиљено мансардно решење једносpratнице, искварено је доградњом спрата и променом фасаде 1933. године.³¹ Предомисљањем власника Мил. Ковачевића, чиновника Народне банке, и наручивањем пројеката бар код двојице архитеката, настаје забуна око ангажовања Владимира Поповића. Најпре је дао нацрте за мању, потом и за знатно већу стамбену зграду, још током 1921. године.³² Ова друга може представљати један од првих доказа Поповићевих конвенционалних стилских усмерења, али и успешних покушаја да инвентивно наметне неки свој детаљ. У пословном делу ужег средишта Београда били су неизбежни излози, затим балкони, а овде још и наглашена мансардна етажа.

У најплодније Поповићеве године по броју познатих пројеката свакако спада 1922. За потребе индустријалца Гаје Николића пројектовао је радничке станове у Захумској улици.³³ У Маршала Толбухина, тада Макензијевој, градио је две зграде. За Ненада Вујића, у броју 29, варирана је схема са два локала, али бочно постављеним улазом у зграду, са еркером и мансардном атиком.³⁴ У броју 68 исте улице требало је 1922. године да гради троспратницу потпуковник Миладин Поломац, са два локала, еркерним испустом у нивоу два прва спрата, поткровљем.³⁵ На фасади троспратнице у Скадарској број 35, кућевласника кројача Игњаца Бухбиндера, Поповић као да се за тренутак загледао у предратно наслеђе сецесије, уклонивши подсећања на академичарске облике.³⁶ Али, на плану за нову зграду трговца Жике С.

Поповића у улици 7. јула 37, са изласком и на Рајићеву, повратак на еклектички репертоар био је неминован.³⁷ У растеру фасадног платна троспратнице са мансардом индустријалца др Владимира Ђорђевића, у улици Светог Саве број 11, Поповић је духовито убацио симетричну везу раздвојену плитким еркером.³⁸ Исте године, у оближњој улици Проте Матеје број 3, требало је да почне градња двоспратнице рачуноиспитача Андре Миленковића. Наговештај рустика у приземљу, конвенционални еркер и мансардна купола нису најуспешније усаглашени.³⁹

Следеће, 1923. године, када је зграда Андре Миленковића завршена, архивска грађа бележи само дограђивање собе и оставе на имању Димитрија Лазаревића у Граничарској улици број 10.⁴⁰ Ни 1924. година није била плоднија, испуњена само пројектом киоска за Бенцијона Мајоровића, старатеља инвалидске деце⁴¹, и приземном кућом Милана Травња у Дубљанској број 98.⁴² Поред цркве у Црквенцу 1925. године, Поповић је започео два већа градитељска посла. Пре свега, добио је одобрење, као житељ Височке 20, да на свом плацу у Мраовићевој број 13 (Алексе Дејовића) сагради у својој режији приземну стамбену зграду, коју је већ 1927. године продао једном трговцу.⁴³ За

²⁹ В. Трнавски, *Посета старом архитекти*, Политика (Београд 13. VU 1967). У изјави С. Јовановића да је „овај пројект радио у заједници с двојицом искусних архитеката, Данилом Владисављевићем и Влајком Поповићем“ наведен је надимак Владимира Поповића.

³⁰ Историјски архив Београда (у наставку ИАБ), ф VII-17-1921. Заправо, како се види из „плана постојећих зграда на имању г. Владимира М. Поповића архитекте у Височкој ул. 20. Београд“, потписаног „сопственика и пројектанта архит. Влад. М. Поповића“, дозифиране су кујна, перионица, купатила, „собе за млађе“.

³¹ ИАБ, ф VIII-37-1921.

³² ИАБ, ф V-12-1922, и, ф IX-5-1925. На истом плацу требало је да гради кућу и јувелир Александар Михаиловић, по плановима арх. Д. Бабића.

³³ ИАБ, ф XIX-21-1922. Код податка да је објект на углу Захумске и Војводе Бране, у детаљнијем убицирању треба водити рачуна да су ове две улице паралелне и удаљене стотинак метара.

³⁴ ИАБ, ф XVIII-17-1922. За адвоката Миту Миливојевића градио је, изгледа, у дворинском делу плаца.

³⁵ ИАБ, ф IX-8-1922. Грађевинско предузеће архитекте В. Поповића и компаније овде је имало адресу Коларчеве улице број 9.

³⁶ ИАБ, ф XI-6-1922.

³⁷ ИАБ, ф XIX-20-1922.

³⁸ ИАБ, ф V-7-1923. Нацрти су потписани са „арх. Влад. М. Поповић јуна 1921. Б.“, а зграда је довршена 1. X 1922. године.

³⁹ ИАБ, ф V-7-1923. Нацрти су потписани са „арх. Влад. М. Поповић“; зидање је започето 1. V 1922, завршено 1. III 1923. (зграда је срушена 1991. године).

⁴⁰ ИАБ, ф XV44-1923.⁴¹ ИАБ, ф IX-23-1924.⁴² ИАБ, ф IX-7-1924.⁴³ ИАБ, ф IX-3-1925.

10. Звоник у Црквенцу

Fig. 10. Clocher de l'église de Tzrkvenatz

градитељске послове у Гаврила Принципа број 14 (Босанска), преписка је започета још 1922, а грађење је трајало од 1925. до 1927. године. За вишеспратницу са уличне стране нацрте је давао и архитект Драгомир Тадић, али је индустријалац Гаврило Николић прихватио градњу и надзиђивања из цртежа Владимира Поповића.⁴⁴

Још једна плодна година била је 1926. У Челопечкој улици број 5 пројектовао је нову кућу Милана Рабреновића 45, у Једренској број 5 невелику стамбену зграду за трговца Јована Гавриловића⁴⁶, а у Кичевској број 52 малу отмену зграду за Тихомира Аранђеловића.⁴⁷ На фасади нове куће учитеља Станише Корунчића, у Хаџи-Милентијевој улици, читамо мале духовите апликације на прозорским отворима⁴⁸, а случај невелике стамбене куће Зораиде Копривице, рођене Иванишевић, у Рувачевој улици број 5, чини се занимљивим због судбине пројекта, одобравања за извођење, али и одуговлачења реализације. Овог пута наручилац је био притиснут светском економском кризом, па је коначно 1938. године добијена сагласност да се измене претходно одобрени нацрти.⁴⁹

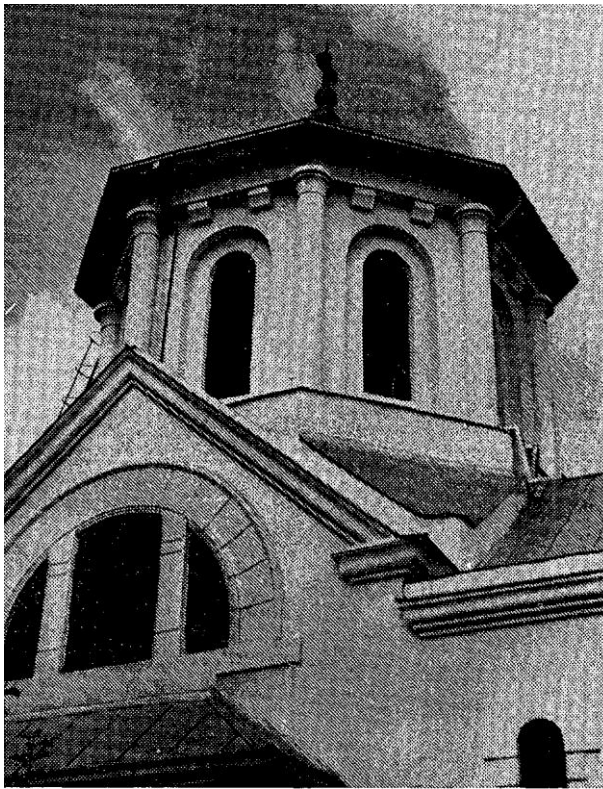
Уверењем архитекте Поповића, као пројектанта и извођача, потврђено је да је нова кућа Илије Вукадиновића, шефа рачуноводственог одсека београдског пореског одељења, била изграђена између јуна и децембра 1927. године (улица Јаше Продановића, раније Варшавска, број 8).⁵⁰ Исте године Поповић је дао нацрте за радионицу каросерија Властимира Петровића у улици 27. марта број 21 (Краљице Марије) и поново за Илију Вукадиновића на кући у Новопрелепској улици број 8 (Прелепска), на којој још једном препознајемо ретка подсећања на елементе постсецесијског градитељства.⁵¹

Без обзира колико ће нових података донети откривање још неидентификованих зграда, чини се да неће бити оспорена постигнута уочавања особености његовог архитектонског концепта. Тако је на још једној згради, чији је био и сопственик и пројектант, применио академизирани облике. Узана парцела у улици Светозара Марковића 37 (Студеничка, Јована Ристића) захтевала је искусно постављање објекта у њену дубину, а на фасадном платну троспратнице остало је места за улазну капију и један трговачки локал. Пројектована 1928. и довршена 1930. године, подвргавана је променама управо због тог приземног дела, на коме је 1934. Поповић, као овлашћени архитекта и предузимач, најављивао Суду општине београдске преварку дућанског простора да би се добио други отвор.⁵²

Идуће, 1929. године, пројектована је вила у Толстојевој број 26 (Приједорска), за др Милорада Недељковића, генералног директора Поштанске штедионице.⁵³ Ако су габарити и регулационе линије уличних парцела наметале одређену дисциплинованост пројектанта, у слободном простору на Топчидерском брду као да је Поповић ту врсту добијене слободе, слично цркви у Црквенцу, потчинио другом поретку, у коме влада прорачунати распоред волумена и површина.⁵⁴ Због таквог геометризма, и апликација имитације рустичних пасажа може бити прилог препознавању Поповићевог рукописа на још једном објекту. На њему, Математичкој гимназији у улици Народног фронта број 37 (Краљице Наталије), натписи на фасади говоре да су задужбинари Риста и Персида Миленковић, а пројектант и градитељ архитект Владимир Поповић.⁵⁵ Велика зграда школе у Монтобану у Француској, коју је Поповић скицирао 1934. године, није изгубила од промишљености распоређивања маса и облика, али је прилагођена вероватно траженим фолклористичким призвучима.⁵⁶

Листа познатих Поповићевих пројеката могла би се закључити објектом из 1933. године, којим се потврђује у којој је мери пратио промене у укусу и захтевима наручилаца, односно у преокрету у развоју архитектуре у Београду и у Србији, захваћене брзим продором и прихватањем функционализма. Четвороспратница Ота Лоренца у Змај-Јовиној улици број 23 (Кнегиње Љубице), један је од многобројних неупадљивих доприноса модерном градитељству Београда пред Други светски рат, али у развојној линији Владимира Поповића доказ о непрекидној узлазној путањи. Два издвојена прозора у поткровљу подсећају на мансардне атике академизираних слргова његових пројеката с почетка треће деценије века, а све остало је у знаку привржености актуелној безорнаменталности.⁵⁷

И живот и опус Владимира Поповића су завршени у породичној стамбеној кући у Зетској улици број 9. Планови су били готови у

11. Купола храма у Црквенцу.

Fig. 11. Coupole de l'église de Tzrkvenatz

јесен 1940, а последњи мајстори и рачуни исплаћени 5. априла 1941. године, само дан пред почетак рата са Немачком.⁵⁸ Истина, као пројектант је потписан архитект Милорад Д. Милутиновић, али, како се тврди у породици, он је само покривао разлоге финансијско-пореске природе. Тако се двоспратница, са становима и отвореном терасом у поткровљу, просторним распоредом и фасадним блоком прикључила типологији бројних зграда подизаних крајем четврте деценије. Ипак, као да је макар у само једном детаљу остварен мост између еkleктичке морфологије градитељске праксе двадесетих и безорнаменталности тридесетих година нашег века. Наиме, кровни венац је по замисли Поповића измирио гуте дорског типа и лучни црвени цреп друге традиције или, пак, модерног израза.

Архивска грађа ће можда упутити на још који изведен или не реализован објект настао

по замисли Владимира Поповића, али развојни пут његовог градитељства је јасно оцртан. Пратећи захтеве времена и наручилаца, он је за Опленцац, Државни монопол, па и за Црквенац, морао да призива српску и византијску средњовековну традицију. Трећа деценија века је наметала привлачност парадности академских облика под чијим је окриљем и Поповић пројектовао највећи број стамбених зграда. Школа у улици Народног фронта 37 ломила се између цитата рустика и основне идеје подређене функционалистичкој мисли међуратне архитектуре, да би јој се у потпуности приклонио на стамбеној згради у Змај-Јовиној 23. Скоро четрдесет година пројектантске делатности и више од тридесет познатих објеката обележавају до сада скоро непознато дело Владимира Поповића. Оно ће, изгледа, најпре остајати у пажњи због замало остварене могућности да буде градитељ Опленца. Поповић није творац епохалних дела и прекретничких замисли, какве је слутио кроз младалачки полетно залагање за нови лик професора архитектуре, али без резерви заслужује да, као и многи други, буде увршћен у енциклопедијско-лексиконске азбучнике и историју националне модерне архитектуре.

⁴⁴ ИАБ, IX-5-1926. За истраживаче градитељства архитекте Драгомира Тадића биће користан податак да је он 1922. године припремио нацрте за репрезентативно здање истог наручиоца.⁴⁵

ИАБ, ф III-12-1926.

⁴⁶ ИАБ, ф VI-20-1926.

⁴⁷ ИАБ, ф VI-48-1926.

⁴⁸ ИАБ, ф VIII-47-1926.

⁴⁹ ИАБ, ф IX-20-1926.

⁵⁰ ИАБ, ф X-25-1927.

⁵¹ ИАБ, ф X-25-1927.

⁵² ИАБ, ф XIV-8-1928.

⁵³ ИАБ, ф IV-27-1929.

⁵⁴ Сличан спој рационалности у компоновању простора и апољних зидова налазимо на малој „згради за становање Владимира М. Поповића архитекте у новој улици на Вождовцу“ (Есад-Пашина ул.). План у власништву проф. др Михаила Поповића.

⁵⁵ У Историјском архиву Београда је забележена надградња спрата 1958. године, која је, свакако, нарушила првобитну композицију чеоног платна зграде (ИАБ, ф I15-4-58).

⁵⁶ Цртеж у власништву проф. др Михаила Поповића.

⁵⁷ ИАБ, ф I-32-1933.

⁵⁸ Планове поседује породица проф. др Михаила Поповића, који се сећа изградње и становања у овој породичној згради.

Vladimir Popovitch, architecte

MIODRAG JOVANOVIĆ

Un des deux architectes serbes qui portent le nom de Popovitch est resté moins connu et moins étudié. Il s'agit de Vladimir Popovitch. Petar-Pera Popovitch a fait, par contre, l'objet d'une très bonne monographie.

Vladimir Popovitch est né en 1876 dans le village de Glojani, près de Svilajnatz et il est mort en 1947 à Belgrade. Il a fait ses études à Belgrade, à la Faculté de technique, section architecture, — données que fournit son diplôme, délivré le 23 novembre 1901. Le nom de cet architecte n'était mentionné que grâce au second prix qu'il avait remporté au concours pour la construction du mausolée du roi Pierre Karageorgévitch sur la colline d'Oplenatz qui domine la petite ville de Topola. A l'occasion de la consécration des fondations de cette église, en 1907, les travaux de construction commencèrent selon ses projets, mais, peu après, le roi confia à un autre architecte la tâche de dresser un nouveau projet du mausolée et d'en diriger l'exécution.

L'oeuvre de Vladimir Popovitch est beaucoup plus vaste que celui de son homonyme. Est à signaler surtout son projet de l'édifice destiné à abriter les Régies d'État à Belgrade, pour lequel il reçut le troisième prix au concours de 1908. Dans des documents d'archives on trouvera peut-être aussi d'autres projets d'édifices de Vladimir Popovitch qui n'ont pas été mis en oeuvre, mais le cheminement des idées de cet

architecte apparaît d'ores et déjà tracé avec netteté. En obéissant aux exigences de l'époque et de ceux qui lui commandaient des projets, il dut faire appel à la tradition médiévale serbe et byzantine, tant lorsqu'il s'agissait du mausolée d'Oplenatz que des Régies d'État et de l'église de Tzrkvenatz, village situé à proximité de Svi-laĭnatz. La troisième décennie du siècle imposait aux architectes les formes de l'académisme et c'est sous l'influence de ce style que Vladimir Popovitch dressa les projets de nombreux immeubles d'habitation. Pour l'école bâtie au 37, rue du Front Populaire il hésita entre le style rustique et le fonctionnalisme de l'architecture de l'entre-deux-guerres pour finir par embrasser complètement ce dernier pour l'immeuble d'habitation au 23, rue Zmaj Jovina. Près de quarante ans d'élaboration de projets et plus de trente édifices identifiés jusqu'ici marquent l'oeuvre de Vladimir Popovitch qui est resté presque inconnu. Il continuera à attirer l'attention surtout du fait qu'il a failli devenir l'architecte du mausolée d'Oplenatz. Par ailleurs, Vladimir Popović n'a pas été l'auteur des oeuvres qui font date ni le promoteur des idées révolutionnaires qu'il entrevoyait en luttant, avec l'enthousiasme propre à la jeunesse, pour un nouveau type de professeur d'architecture à l'Université de Belgrade. Toutefois, il mérite indubitablement de figurer, comme tant d'autres, dans nos encyclopédies et d'avoir sa place dans l'histoire de notre architecture moderne.